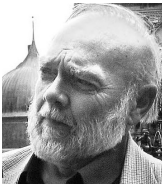

Kjak

Virgar T. Dalsgaard

20. august 2011

Søguligt ýti eitt dapurt 50 ára minni

Vikuskiptið 12. til 13. august 1961

Tey allarflestu minnast enn, tá ið Berlinmúrurin raplaði fyri brátt 22 árum síðani, alto tann 9. november 1989, men **nú** eru ikki so nógv, sum minnast, **tá ið hann bleiv bygdur** leygarnáttina millum 12. og 13. august 1961, tvs. fyri 50 árum síðani.

Tað loypti hvøkk á alla verðina, og serliga Vestur-europa vaknaði við kaldan dreym, sunnumorgunin tann 13. august 1961, tá ið fólk varnaðust tað monstrøsa "byg-ningsverkið", og hesin ýtisdagur fór bæði menni-skjansliga og politiskt yvir í søguna sum tann størsti skemdardagurin undir tí sonevnda *Kalda krígunum*.

Præmissurnar - hví varð hann bygdur?

Hvussu kundu menn finna uppá nakað so vitleyst sum loysing mitt inni í Berlin við at býta stórbýin sundur í tveir partar av einum høgum longum píkatráðsklæddum múri, so familjur, vinir, arbeiðs-kammiratar, ja, sjálvt trúlovaði pør fingi kvett alt tað sociala sambandið eftir bara einari nátt.

Orsøkin skal finnast heilt afturi í 1945, tá ið tey fyra stórveldini høvdu býtt Týskland sundur í fyra hersettar partar, ein sovjetrussiskan, ein amerikanskan, ein franskan, og ein eingilskan sektor. Men tann fyrr so glæsiligi týski høvuðsstaðurin var tá blivin ein **enklava** inni í tí russiska sektorinum. Hetta dámdi Vesturheiminum lítið, tí tann gamli kulturbýurin, Berlin hevði so stóran symbolskan týðning, at bæði Frankaríki, USA og serliga Ongland við Winston Churchill á odda vildu hava hvør sín egna part av Berlin at ráða yvir.

Hetta førði til drúgvur og beinharðar telvingar við Stalin, sum afturímóti stórum territorialum samsýningum gekk við til, at Berlin *eisini* bleiv býttur sundur í fyra partar, akkurát sum Týskland var tað frammanundan. Afturfyri henda

favorabla *politiska gambittin* fingi russarnir m.a. flutt markið á teirra eysturtýska sektori eitt fitt petti í ein útsynning vestan.

Likasum í Vesturtýsklandi smeltaðu eisini teir triggir "vestligu sektorarnir" í Berlin saman til eina næstan integreraða heild, sum fekk heitið Vesturberlin við ca. 2,4 mill. íbúgvum, meðan tann russiski sektorurin fekk heitið Eysturberlin við ca. 1,5 mill. íbúgvum. Tey fyrstu árin var ikki sørt av sambandi millum eystara og vestara partin. T.d. búðu og arbeiddu nógvir berlinarar í hvør sínum býarparti. Teir skuldu tó legitimera seg við sektormarkið til Eysturberlin. Vesturberlin var nú komin at liggja sum ein "*isolerað fri oyggj í einum glerkøldum kommunistiskum havi*", og skuldi, antin via autobahn ella tokferðslu, hava sínar allarflestu forsyningar fluttar líka úr Vesturtýsklandi gjøgnum kommunistiskt DDR-territorium. Hetta bleiv eitt stórt problem, tí Stalin avgjørt ikki ætlaði at forkela Vesturberlin. Tað førði til nógvur blokadur og **saboter-andi** seinkingar á bæði vegum og jarnbreytum. Stórveldini og fleiri av teirra smærru allieraðu hildu alsamt krisu-fundir um tær støðugt afturvendandi Berlin-konfliktirnar. Ofta vórðu fundirnir slitnir í illsinni av Stalin og hansara viðhaldslondum ella marionettum.

Kroniskt politiskt focus

Berlin gjørdist gjøgnum alla eftirkrígstíðina eitt politiskt **focus**, har als kyns stórpolitiskar kreppur, intrigur, chikanur, rossahandlar, njósnaarsøgur og úrslitaleysar samráðingar konstant avloystu hvørja aðra, soleiðis, at tað næstan ikki var ein vika, har Berlin ikki var forsiðu-tilfar í teimum flestu vestur-europeisku- og amerikonsku bløðunum. Man tosaði um og vandi seg við ta perma-

nentu Berlinkrisuna sum eina "náttúrliga politiska sjálvfylgju"!

Tað kom serliga til skarp-skeringar summarið 1948, tá ið kommunistisku londini við Stalin á odda stongdu allar landrutur millum Vesturberlin og Vesturtýskland, soleiðis at øll vøra til vesturberlinararnar mátti flúgvast inn frá Frankfurt, München ella Hamburg. Tiltakið fekk heitið *Luftbrúgv*in og stóð við líka til summarið 1949, tá ið Stalin knappliga slepti hvørkratakinum um Berlin og lat landruturnar uppafur. Vesturberlinararnir, sum fá ár frammanundan høvdu verið vanir við ógvisliga bum-bing úr erva, kallaðu hesi populeru flogførini fyri "rosinubumbarar" og vóru sera takksamir fyri ta resoluttu og effektivu lofthjálpinu, teir fingi vestanífrá! Men Berlin-konfliktirnar blivu við, og tónin millum oddamenn frá báðum býarpartum gjørdist beiskari og hvassari fyri hvørt ár, sum gekk.

Í 1949 kom ein figgjar-reformur, har alt Vesturtýskland pluss Vesturberlin aftur fekk sær D-markin sum felagsvaluta. Fyrsta oktober sama árið skipaði tann russiski sektorurin við Eysturberlin seg so afturímóti sum eitt ríki, og tað "landið" fekk sær tað duplta konfektada navnið *Tann demokratiska Fólkarerublikkin*, DDR.

Við tí ovurstóru vesturtýsku framgongdini í industri-ellari framleiðslu batnaðu somu lønarsømdir sum í Vesturberlin. Tað endaði við einum blóðigum saman-bresti millum teir eysturberlinsku arbeiðsmenninar og teir kommunistisku lakajarnar hjá Stalin, har friðarligr

demonstrantar vórðu brutalt niðurslignir og summir dripnir tann 17. juni 1953. Hetta var fyrstu ferð, at fólk í tí kúgaða Eystureuropa tordu at reisa seg móti tí kommunistiska dikta-turinum. Eftir henda sorgartilburðin fekk tann vestari parturin av tí stásiligu gøtuni, *Unter den Linden* navnskifti til **Strasse des 17. Juni**, sum hon eitur tann dag í dag. Dagurin 17. juni er seinni blivin minnis- og frídagur fyri allar berlinarar.

Willy Brandt kemur á politiska verðinspallin

Í 1957 gjørdist tann dynamiski javnaðarmaðurin, *Willy Brandt* yvirborgmeisteri í Berlin. Hann hevði sjálðsamt politiskt handalag, og fór systematiskt undir diplomatiska telving við bæði eystan- og vestanveldini. Hann dugdi væl at samráðast báðar vegir og fekk fleiri djarvar reformar burturúr. Hann fekk liberaliserað nógvur tápuligar restriktiónir í tí strævna sambandinum millum Eystur- og Vesturberlin, og í hansara tíð gjørdist Vesturberlin næstan sum ein politiskur- og diplomatiskur høvuðsstaður fyri alla verðina. Hann hevði so góða fólkaeydnu, eisini millum eysturberlinarar, at russararnir ræddust hann beinleiðis sum politikara. *Willy Brandt* fekk slíka fólkaeydnu, at hann allarhelst var tann mest populeri politikarin í Europa í eftirkrígstíðini, eisini millum eysturberlinarar, í meira enn tíggju ár.

Hetta dámdi hvørki russarum ella teirra eystur-europeisku vasallum, sum fryktaðu fyri, at hansara popularitetur skuldi smitta eystanfyri jarntjaldið. Longu heystið eftir í 1958 royndi Nikita Khrustjov at forskrekkja *Willy Brandt* við hörðum nervakríggi um Berlin, har russiski leiðarin m.a. skjeyt upp, at allur Vesturberlin bleiv innlimaður í DDR.

Men Willy Brandt lat

seg ikki intimidera, og stóð sum ein óvikeligur klettur, tí hann visti, at hann moralskt bæði hevði vestur- og eysturberlinarar aftanfyri seg! Sum frá leið noyddist Khrustjov at bakka og tordi ikki ordiliga at bjóða *Willy Brandt* av, tá ið hann sá, hvussu stálsettir vesturberlinararnir fylktust við teirra hugdjarva yvirborg-meistara.

Willy Brandt stóð nú mitt í Kalda krígunum í tí politiska andglettinum sum ein einsamallur risi, sum bæði Vestur- og Eysturheimurin respekteraðu og lurtaðu sera gjølla eftir! Men Vesturberlin fekk undir hansara stýri so høgan livifót, at vesturberlinarar fóru næstan fram um aðrar vesturtýskarar í materiellum livifóti. Kommunistarnireystanfyri skuldetu vestanveldini fyri at brúka Berlin sum eina gigantiska kapitalistiska reklamú, eitt hyggvindeyga, har øvundsjúkir eysturberlinarar kundu fáa brell eftir tí vesturtýsku materiellu yvirflóðini.

Tað privatkapitalistiska vørumeingið bleiv útstillað, serliga á *Kurfürstendamm*, har øll tey størstu handilshúsini í Vestureuropa og USA høvdu sínar risastóru heildir. Sagt varð, at *Kurfürstendamm* tá kappaðist við sjálva *Champs Élysée* um at vera verðsins dýrasta og mest hábærsliga handilsgøta. Úrslitið gjørdist, at nógvir eysturberlinarar og eisini aðrir DDR-borgarar valdu at flýggja vesturum, og tað bar framvegis væl til í Vesturberlin, sum jú hevði flog-samband við Vesturtýskland fleiri ferðir um dagin. Serliga tey ungu, sum høvdu fingið góða *gratis* útbúgving eystanfyri, eitt nú læknar og ingeniorar valdu at flýggja til tað ríka Vesturtýskland, har lønarlagið fyri lidnar akademikarar var nógvur ferðir hægri enn í Eysturtýsklandi.

Eysturtýskland bleiv eftirhondini dreinað fyri vælqualificeraða arbeiðs-

megi, og materielt orkaði DDR slett ikki at fylgja við tí super-effektiva Vesturtýsklandi.

Tað »fría« fongslið hjá Walther Ulbricht

Sum fyrr nevnt, valdu kommunistarnir tí við *Walther Ulbricht* á odda tann óhugnaliga og desperata útvegin vikuskiftið tann 12. til 13. august 1961.

Í berum ráðaloysi fann *Ulbricht* uppá at gera DDR til eitt "fongsul" við at byggja ein næstan **150 km langan MÚR** rundan um tað "*veika*" liðið í stikinum hjá DDR, nevniliga Vesturberlin og stongdi alla vanliga samferðslu millum báðar býarpartarnar. Officielt var grundgevingin, at man vildi verja sínar borgarar og halda dekadenta vestliga ávirkan úti, men reelt var tað tí, at man **vildi stika sínar egnu borgarar inni í tí sonevnda "kommunistiska paradísinum", sum fólkid ikki skoytti um og flýggjaði frá!**

Í múrinum vóru átta "hol" ella gjøgnumgongdir, sum vóru vardar av sterkt vápnaðum kontrol-lørum. Eitt av portrunum var bara brúkt av fólki, sum ikki høvdu týskt pass. Tað lá við ta fyrr so hábærsligu *Friedricksstrasse*, og hetta portrid bleiv kent undir navninum, *Checkpoint Charlie*. Sjálvt um Múrurin var væl vardur lukkaðist kortini nøkrum hundrad uppfinnsomum fólki at flýggja vesturum. Men meira enn 150, sum royndu at flýggja, vórðu dripin. Áðrenn Annað verðinskriggj sat býarstýrið fyri Berlin í tí monumentala bygning-inum, *Rotes Rathaus*, nærhendis *Alexander Platz*, men aftaná sektorbýtingina var tað *Ráðhúsið* komið at liggja langt inni í Eysturberlin, so tí máttu vesturberlinarar fáa sær eitt annað ráðhús úti í býarpartinum *Schöneberg*. Á hesum ráðhúsi sat *Willy Brandt*, yvirborgmeisteri og stýrði Vesturberlin við kønari hond í næstan tíggju ár.